

БАДИЙ ТАРЖИМАДА МИЛЛИЙ РЕАЛИЯЛАРНИНГ ИФОДАЛАНИШИ (КЕНГЕСБОЙ КАРИМОВНИНГ “ОҒАБИЙ” РОМАНИ ТАРЖИМАСИ МИСОЛИДА)

Гулом Атаджанов

ЎзР ФА Ўзбек тили, адабиёти ва фольклори институти

эркин тадқиқотчиси

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6798300>

Аннотация. Мазкур мақолада Р.Мусурмон ўғирмасидаги қорақалпоқ ёзувчиси Кенгесбой Каримовнинг "Оғабий" романидаги миллий реалияларнинг таржимада қайта акс этиши муаммоси ўрганилди.

Калит сўзлар: Бадий таржима, қорақалпоқ адабиёти, ўзбек адабиёти, таржимон, миллий реалия, Рустам Мусурмон.

РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ НАЦИОНАЛЬНЫХ РЕАЛИЙ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ПЕРЕВОДЕ

(НА ПРИМЕРЕ ПЕРЕВОДА КЕНГЕСБОЯ КАРИМОВА РОМАНА «ОГАБИ»)

Аннотация. В данной статье исследована проблема переотображения национальных реалий в романе «Огабий» Кенгесбая Каримова, каракалпакского писателя Р. Мусурмона.

Ключевые слова: Художественный перевод, каракалпакская литература, узбекская литература, переводчик, национальная действительность, Рустам Мусурмон.

REPRESENTATION OF NATIONAL REALITIES IN LITERARY TRANSLATION (IN THE EXAMPLE OF KENGESBOY KARIMOV'S TRANSLATION OF THE NOVEL "AGABI")

Abstract. In this article, the problem of re-reflection of the national realities in the novel "Ogabi" by Kengesboy Karimov, a Karakalpak writer under R. Musurmon, was studied.

Keywords: Literary translation, Karakalpak literature, Uzbek literature, translator, national reality, Rustam Musurmon.

КИРИШ

Ҳар бир халқ миллат сифатида шаклланар экан, ўзининг тили, дини, урф-одати-ю, анъаналари, маросим ва удумларига эга бўлади. Бадий таржимада миллий реалияларни ўгириш мутаржим учун анчагина машаққатлар туғдиради. Бу муаммони кузатиш учун Рустам Мусурмон таржимасидаги “Оғабий” романидаги миллий реалиялар ўғирмасига диққат қаратамиз. Ушбу асар таржимасининг кириш қисмида мутаржим "Оғабий" романининг таржимасига киришишдан олдин Ўзбекистон халқ шоири А.Ориповдан фотиҳа олганлиги ҳақида шундай хотирлаб ёзади: “2013-йилнинг куз ойлари эди. Кенгесбой оға хизмат сафари билан “Дўрмон” ижод уйига келган кезлари. Мен “Оғабий” романини таржима қилишга ният қилганман, аммо уни амалга ошириш учун журъатми, кайфиятми етишмаётгандай ишни бошлолмаётган эдим. Кенгесбой оға билан Ўзбекистон Қаҳрамони, Халқ шоири Абдулла ака Ориповнинг ҳузурига бордик. Қорақалпоқ диёри ва адабиёти ҳақида гап бўлса, Абдулла ака яйраб кетарди. Кенгесбой оғани “Оғабий” роман-дилогияси билан табриклади. Шу аснода дилимдаги сўз тилимга кўчди: - Абдулла ака, оқ фотиҳа берсангиз, Кенгесбой оғанинг шу асарини ўзбек тилига таржима қилсам...

Абдулла ака ўйланиб қолди. Бироздан сўнг: - Бошқа халқлар адабиётидан таржима қилингандан кўра, қардош халқлар адабиётидан таржима қилиш қийин. Айниқса, роман таржимаси... Матн жуда ҳам ўзбекчалашиб кетмаслиги керак. Миллий рух, миллий урф-одат ва характерлар ифодасини сақлаб қолиш керак. Таржимоннинг айби билан қорақалпоқ тилидаги асарнинг “шира”си, “таъми” ва “ранг”и ўзгариб, “чучмал”лашиб кетмаслиги зарур. Ҳар бир халқнинг ҳаётида фақатгина шу халққа тегишли бўлган шундай нозик ҳолатлар ва ифодалар борки, улар маҳорат билан таржима қилинмаса, ўз моҳиятини йўқотиши ёки тушунарсиз бўлиб қолиши мумкин... Хуллас, бадий таржима ҳақида бир қатор фикр-мулоҳазаларни билдириб, Абдулла ака роман-диалогияни таржима қилишга оқ фотиҳа берди”. Ижодкорларнинг Дўрмондаги ана шу суҳбат мулоқотидан сўнг, Рустам Мусурмон ёзувчи Кенгесбай Каримов ва Абдулла Ориповларнинг далдаси ва оқ фотиҳасидан сўнг, роман таржимаси устида иш бошлайди. Бир қарашда ўзбек - қорақалпоқ халқларининг қардош тил ва миллат бўлгани боис таржима жуда осондек кўриниши мумкин. Аммо шоир А.Орипов таъкидлаганидек, қардош халқлар адабиётидан таржима қилиш ҳам машаққатли ишдир. Чунки, ҳар бир халқнинг ўз миллий руҳи, миллий урф-одат ва анъаналари ва миллий характери бўлади. Шу маънода, мутаржим Р.Мусурмон "Оғабий" романи таржимасида қорақалпоқ миллий характери ва қорақалпоқ миллий руҳини сақлаб қолишга интилганлигини алоҳида таъкидлаш жоиз. Биз ушбу мақолада роман матнида учрайдиган қорақалпоқ миллий реалияларининг ўзбекчада қандай акс этганига диққат қаратамиз.

ТАДҚИҚОТ МЕТОДИ ВА МЕТОДОЛОГИЯСИ

Қорақалпоқ халқ ўйинларидан бири бу "**қашарман тўп**" дир. Бу сўз аслият матнида шундай қўлланилган: *"Қашарман топ, шуллик, асық ойында гирлегенлердиң әдебин берип қоятуғын, ерке өскен, ата-анасының жалғзы Қайырдың эң жақсы көретуғын нәрсеси ат миниў менен аңшылық эди"*. Энди мазкур парча ўзбек тилида куйидагича акс этган: *"Мол жунидан ясалган копток, чиллак, ошиқ ўйинида гердайганларнинг адабини берип қўядиган, еркатой, ата-онасининг ёлғзы Қайирнинг энг яхши кўрадиган машғулоти от миниши ва овга чиқиши эди"*. Кузатяпмизки Р.Мусурмон аслиятдаги "**қашарман тўп**" қорақалпоқ миллий ўйин номи "**мол жунидан ясалган копток**" деб ўгиради. Бизнингча, таржимон "**мол жунидан ясалган копток**" деб ўгирмасдан, аслиятдаги "**қаншарман тўп**"ни фонетик жиҳатдан ўзбекчага мослаштириб бериши мумкин эди. "**Мол жунидан ясалган копток**" деб ўгирилишида сўз чўзилиб кетган, иккинчидан қорақалпоқ миллий реалиясига путур етган. Назаримизда, Р. Мусурмон "**қаншарман тўп**" миллий реалиясини таржимада асл ҳолида бериб, матн остида бу сўзга изоҳ бериши маъқул эди. Қорақалпоқ тилининг изоҳли луғатида бу сўзга куйидагича изоҳ берилади: "**Қашарман (ат) Топ ойыныда қашыўға белгиленген орын**".

Романда қорақалпоқ халқининг миллий урф-одат ва анъаналаридан бири "**айдар тўй**" ва "**айдар соч**" миллий реалиялари ҳам ишлатилган. Ўзбек халқининг "**суннат тўйи**" қорақалпоқларда "**айдар тўй**" деб аталади. Демак, ҳар икки халқнинг миллий маросим тўйи бир хил аммо номланиши ҳар хил. Аслиятда қўлланилган "**айдар соч**" маросими "**айдар тўй**"дан олдин ўтказилади. Яъни қорақалпоқ миллий урф-одатларига кўра олти-етти ёшга тўлган, суннат қилиниши керак бўлган ўғил болаларга "**айдар тўй**"дан олдин "**айдар соч**" маросими қилинади. "**Айдар соч**" маросимида ўғил боланинг

сочи олиниб, бошининг тепасида озгина кокили қолдирилади. Бу кокил соч суннат қилингунча туради. Мисол келтирамиз: **Аслиятда:** *“Торықасқа ержетип, Амантүбекти жайлаган дөгеректеги еллердиң тойларын дубирдетип, байрақ алып жургенде Ережеп те шыбық атты таслап, суннет той менен айдар тойын тойлап болган, әкеси Қулишыға мезгеп, бойшаң болажағынан дәрек берип, ақсары жузине көк көзлери жарасып, аўыл арасын шаңғытып журетугын бала эди”*. Қорақалпоқ тилининг изоҳли луғатида **"айдар"** сўзига кўйидагича изоҳ берилади. **"Айдар-ат.** Белги, жас балалардың төбесине қойылатуғын бир тал шаш, тулым. Масалан: Халқын жыйып ҳаялына кеңесип, Хәр балаға айдар тағып, ат қойды (А.Дабиллов). Юқоридаги аслиятдан олинган парчанинг ўзбекча таржимасига диққат қаратамиз: *“Тўриққашқа улгайиб, Амантүбекнинг теварак-атрофида жойлаиған элларнинг тўйларини дупурлатиб, байроқ олиб юрганда Эрежеб ҳам хивич отни ташлаб, суннат тўйи билан хайдар кокил тўйини тўйлаб бўлан, отаси Қулчиға ўхшаб бўйчан бўлаётганидан дарак бериб, оқ-сарық юзига кўк кўзлари ярашиб овул сўқмоқларини чангитиб чопадиган бола эди”*.

ТАДҚИҚОТ НАТИЖАСИ

“Хар қандай асар қайси халқ маҳсули эканлигини, унинг миллий хусусиятларини иккинчи бир халқ маънавиятидаги тегишли хусусиятлар билан аралаштириб юбормаслик учун ўша асардаги миллий ўзига хосликни ва реалияларни тўлиқ қайта тиклаш таржиманинг асосий шартларидан биридир” – деган эди адабиётшунос олима Ровияжон Абдуллаева.

Аслият матнда ишлатилган яна бир миллий қорақалпоқ реалияларидан бири **"сарқит"** сўзидир. Ушбу миллий реалия иштирок этган ўринга эътиборимизни қаратамиз. **Аслиятда:** *“Қулишы бийдиң шаңарагында атақлы бийлердиң сарқытын жеў әдети бар болыб, қонақлар кетген соң әсиресе балалар, келинлер бас табақтан, тететабақтан аўыз тийип, сол бийлердей, батырлардай, шешенлердей болыўы, аналар солардай азамат перзент көриўди тилер эди. Көп өтпей, Жанымқыз сарқыт жегизийўге Эрежепти ертип, уйге кирди”*.

Ўзбекча таржимада: *“Қулчи бийнинг чангорогидан атоқли бийларнинг сарқитини ейиши одати бор эди. Кўноқлар кетгандан сўнг айниқса балалар, келинлар бош тобоқдан, тета тобоқдан оғиз тегиб, шу бийлардай, ботирлардай, чечанлардай бўлишини, оналар шулардай азамат фарзанд кўришини тилар эдилар. Кўп ўтмай Жонимқыз сарқит ейишига Эрежебни эргаштириб уйга кирди”*.

"Сарқит" сўзи қорақалпоқ тилининг изоҳли луғатида шундай изоҳланади: **"Сарқит** - от. Бир заттан, ўақаттан қалдырып басқаларга берилатугын бөлек бөлим. Мынаў анаў жайда отырғанларга сарқыт болсын. (Ж.Аймурзаев)" Демак, Қорақалпоқ халқи орасида улуғ инсонлардан, яъни меҳмонлардан ортиб қолган емиш ва унинг шу ерда ўтирганларга улаштирилиши **"сарқит"** дейилар экан. Яъни иззатли меҳмоннинг қадри бошқаларга ҳам юқсин маъносида, шундай мақомга эришиб юриш насиб этсин деган маънода қорақалпоқлар орасида бу миллий удум ҳозирги кунгача давом этиб, сақланиб келади.

МУҲОКАМА

"Саркит" ўзбек-қорақалпоқ халқлари орасида ишлатиладиган сўзлардан бири ҳисобланади. Аммо ўзбек халқи орасида "саркит" миллий удуми йўқ. Аммо "саркит" сўзининг ўзи ўзбек тилида ишлатилади. "Саркит" ўзбек тилида салбий маънода ишлатилади. Р.Мусурмон ушбу миллий реалияни аслиятдан тўғридан-тўғри ўзини олган, аммо роман матнида бу сўзга изоҳ бермаган. Назаримизда, "саркит" миллий удумига таржимон ёки матн ичида, ёки матн охирида изоҳ бериши керак эди.

Роман матнида учрайдиган миллий реалиялардан яна бири "Шаңарақ" дир. Бу сўз қорақалпоқ тилининг изоҳли луғатида шундай изоҳланади: "Шаңарақ - ат.

1. Қара уйдиң уўықларын бириктириб услап туратуғын тоғыннан исленген дөңгелек шеңбер. Шаңарақтан басқа жерден ҳешиқандай самал киретуғын эмес (Т.Қайыпбергенов) .

2. Аўыс. Хўжалық, уй, семья. Тақсыр төлеўге кеширмеси жоқ шаңырақлар қәйтеди (К.Султонов)" Демак, қорақалпоқларнинг ўтов уйининг энг тепа қисми "Шаңарақ" деб номланади. Иккинчи маъноси эса, "оила" маъносида келади. Мутаржим Р.Мусурмон "Шаңарақ" миллий реалиясини ўзбек тилида "чанғароқ" деб беради. Бинобарин, ўзбек тилида "чанғароқ" сўзига шундай изоҳ берилган: "Чанғароқ - ўтовнинг устки қисмидаги туйнук чамбараги. Ўтов чанғарогидан дастурхонга тафтли нур тушиди. Т.Мурод. Юлдузлар мангу ёнади". Демак, Р.Мусурмон "Шаңарақ" сўзини "чанғароқ" деб тўғри таржима қилган. Аммо сўзнинг қорақалпоқ тилида иккита маъноси бор. Роман матнида бу сўзнинг ҳар иккала маъноси қўлланилган.

Аслиятда: "Шаңараққа тускен жақыдан сетем алған Бектемир оянып кетти".

Ўзбекча таржимада: "Бектемир чанғароққа тушган ёругликни сезиб, уйғониб кетди".

Мазкур парчада "Шаңарақ" сўзининг биринчи маъноси қўлланилган ва уни таржимон ўзбек тилида тўғри бера олган. Аслида, "Шаңарақ" ва "чанғароқ" сўзлари фонетик жиҳатдан ниҳоятда бир-бирига яқин талаффуз қилинади. Фақат "ш" ва "ч", "қ", "ғ" товушлари ҳисобига бир-биридан фарқланади. Р.Мусурмон "Шаңарақ" сўзига муқобил эквивалент қўллай олган.

ХУЛОСА

Хулоса қилиб айтганда, Р.Мусурмон таржимасида чоп қилинган "Оғабий" романининг ўзбекча нашрида қорақалпоқ халқига хос миллий реалиялар ва миллий руҳ тўғри англаб, таржима қилинган.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Каримов К. Оғабий. - Тошкент: Ғ.Ғулом номидаги нашриёт матбаа ижодий уйи, 2020. - Б. 3-4.
2. Каримов К. Оғабий. - Нукус: Билим, 2013. - Б.7.
3. Каримов К. Оғабий. - Тошкент: Ғ.Ғулом номидаги нашриёт матбаа ижодий уйи. 2020. - Б. 14.
4. Qaraqalpaq tilining tusindirme so'zligi. - Nukus: Qaraqalpaqistan, 1982. - B. 327.
5. Ko'rsatilgan asar. - B. 21-22.
6. Qaraqalpaq tilining tusindirme so'zligi. - Nukus: Qaraqalpaqistan, 1982. - B. 40.
7. Ko'rsatilgan asar. - B. 35.
8. Абдуллаева Р. Шиллер ва ўзбек адабиёти. - Тошкент: Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон миллий кутубхона, -2012. Б. 72.
9. Qaraqalpaq tilining tusindirme so'zligi - Nukus: Qaraqalpaqistan, 1982. - B. 181.

10. Qaraqalpaq tilining tusindirme so'zligi - Nukus: Qaraqalpaqistan, 1982. - B. 506.
11. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 4жилд. - Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси Давлат илмий нашрияти, 2004. - Б. 457.
12. Каримов К. Оғабий. - Нукус: Билим, 2013. - Б. 3.
13. Каримов К. Оғабий. - Тошкент: Ғ.Ғулом номидаги нашриёт матбаа ижодий уйи, 2020. - Б. 8.